

מעדני שבת

פרשת וישלח תשפ"ג

גליון שכ"ג

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

ביטול ע"ז

ויש לזה נ"מ לגבי שופר ולולב שהשו"ע (או"ח תקפו) פוסק תקע בשופר של עבודת כוכבים של ישראל לא יצא, שאינה בטלה עולמית וכתותי מיכתת שעוריה אבל בשל ע"ז של גוי, וכן במשמשיה לא יתקע, ואם תקע בו יצא והוא שלא נתכוין לזכות בו אבל אם נתכוין לזכות בו לא יצא דהוה ליה עבודת כוכבים של ישראל.

דין זה הוא אפי' קודם שהגוי ביטלו, כי מספיק מה שיכול לבטלו. באופן שהגוי כבר ביטלו כתב המ"ב שם (ס"ק י"ג) שנחלקו הראשונים אם הוא מותר לכתחילה או לא. גם אחרי ביטול שהדבר מותר להדיוט כתוב ברמב"ן (ע"ז מ"ז). שהוא אסור לגבוה. ויש שחולקים עליו.

כיצד מבטלו

שנינו במשנה (נ"ג). כיצד מבטלה קטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה פחסה אע"פ שלא חיסרה ביטלה. אבל רק בפניה השתין בפניה גררה זרק בה את הצואה אינה בטילה, דלפום שעתא רתח עלה והדר פלח לה. מזה משמע שצריך לעשות דוקא מעשה ולא מהני אמירה בעלמא. הרמ"א (קמ"ז ז') כתב בשם המרדכי דאפילו בטלה באמירה בעלמא הוי ביטול, ודוקא אם בטלה מכח אונס אז אינה מבוטלת עד שיעשה מעשה בגופה. הדרכי תשובה (סק"ג) כתב דהיכא שהנכרי לא ידע בודאי שצולם ההוא עובדין אותו נכרי, אזי אם שיבר את הצלם לא מיקרי ביטול.

שנינו במשנה (ע"ז נ"ג). מכרה או משכנה רבי אומר ביטול וחכ"א לא ביטול. איתא בגמ' זעירי א"ר יוחנן ור' ירמיה בר אבא אמר רב חד אמר מחלוקת בצורף גוי אבל בצורף ישראל דברי הכל ביטול וחד אמר בצורף ישראל מחלוקת. השו"ע (קמ"ו ח') פוסק מכרה או משכנה אפילו לצורף ישראל לא בטלה, ויש מתירין בצורף ישראל. הרמ"א מביא שמשמשי ע"ז אם משכנו או מכרו הוי ביטול.

עוד שנינו במשנה שהגוי מבטלו אפי' בע"כ, תוס' (מ"ד.) דיש חילוק בין ע"ז של עץ לשל מתכת, כי במתכת כיון שבקל אפשר לתקנו חוששים שמא חשב הגוי בשעת הביטול שהוא יתקנו אח"כ. אולם הפוסקים לא מחלקים.

נשתברה במאליה

איתא בגמ' (ע"ז מ"א): ע"ז שנשתברה מאליה רבי יוחנן אמר אסורה דהא לא בטלה, רשב"ל אמר מותרת מסתמא בטולי מבטיל לה מימר אמר איהי נפשה לא אצלה לההוא גברא מצלה ליה.

השו"ע (קמ"ו י"א) פוסק ע"ז של גוי שנשברה מאליה, שבריה אסורים בהנאה עד שיבטלה. לפיכך המוצא שברי ע"ז הרי אלו אסורים בהנאה שמא לא ביטלה הגוי.

החזו"א (יו"ד ס"א ב') מחדש שבביטול מספיק מה שנקבע בלבו שאינו עומדת עוד לעבדה, אולם הרבה חולקים עליו וס"ל שצריך שמבטלו ממש.

תקרובת ע"ז

תקרובת ע"ז אין לה ביטול כמבואר בגמ' (נ'). מנין לתקרובת עבודת כוכבים שאין לה בטילה עולמית שנאמר 'ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים' מה מת אין לו בטילה לעולם אף תקרובת עבודת כוכבים אין לה בטילה לעולם.

כתיב (לה, ב) 'הסירו את אלהי הנכר', האור החיים הקד' תמה למה לא בקשו בני יעקב מנשי אנשי שכם שיבטלו את הע"ז קודם שבאו לידם כמבואר בגמ' (ע"ז מ"ג). גוי מבטל ע"ז בעל כרחו ואפילו עבודה זרה של חברו, ומיישב כי הנשים דינם כקטנים ואין הקטנים מבטלים עבודה זרה, וכמו דאמרינן בגמ' שם שהיודע בטיב ע"ז יכול לבטל אבל מי שאינו יודע בטיב ע"ז אינו מבטל.

דין ביטול ילפינן בגמ' (נ"ב). ממה שנאמר 'פסילי אלהיהם תשרפון באש' ודרשינן 'פסילי' לשון 'פסול' דהיינו ביטול. ובגליון הגמ' מובא מהתוספתא (פ"ו דע"ז) דאיתא שם כל ע"ז שבטלוהו גוי יכול יהא אסור ת"ל 'פסילי אלהיהם תשרפון באש' את שנוהג בו משום אלוה אסור ואת שאינו נוהג בו משום אלוה מותר.

מי יכול לבטל

איתא בגמ' (נ"ב): גוי מבטל ע"ז שלו ושל חברו, וישראל אין מבטל ע"ז של גוי, כי פסילי אלהיהם כתיב משמע שהם עצמו פסלו אלהיהם מהיות עוד אלוה להם ולא שפסלו ישראל. ואפי' ישראל מומר העובד ע"ז אינו יכול לבטל ע"ז של גוי.

עוד איתא בגמ' (מ"ג). שרק יודע בטיב של ע"ז ומשמשיה מבטל, ושאינו יודע בטיב ע"ז ומשמשיה אינו מבטל. לכן פוסק הרמ"א (קמ"ו ה') שאומות שלנו וישמעאלים שאינן עובדי עבודת כוכבים אינם יכולים לבטל.

ע"ז של ישראל

ע"ז של ישראל אין לה ביטול כלל אלא יש לה חיוב גניזה כדדרשינן בגמ' (נ"ב). ממה דכתיב 'ושם בסתר'. ומבואר בגמ' ובשו"ע (יו"ד קמ"ו א') שאפילו אם יש לגוי שותפות בה עם ישראל אין ביטול הגוי מועיל לחלק הישראל.

עוד כתב השו"ע שם שאפילו ע"ז של גוי משבאת ליד ישראל וזכה בה שוב אין לה ביטול מדרבנן. משמע מדברי השו"ע דוקא אם הישראל זכה בהם, הש"ך שם מביא שהב"ח סובר שמספיק שבא לידו של ישראל אפי' לא זכה בה כגון שגזלה או מצאה לפני יאוש.

אבל משמשי עבודת כוכבים ונוייה שבאו ליד ישראל ואחר כך ביטלם עובד כוכבים מותרים. ונחלקו האם הוא אפי' לאחר שזכה בהם ישראל או דלמא רק באופן שבאו ליד ישראל ועדיין לא זכה בהם. הב"ח מחמיר בזה.

הר"ן על הר"ף (ע"ז כ"ד): כתב בשם הרמב"ן דאע"ג דע"ז של גוי שבאה ליד ישראל אין לו בטול אפי' הכי אם הגוי עבד חפץ של ישראל ע"י מעשה כיון שעבודת כוכבים זו שלא מדעת בעליה נאסרה מפני מעשה שנעשה בה כי היכי דמהני ההוא מעשה שתהא נאסרת כאילו היתה של הגוי ה"נ הויה כשלו לענין בטול הלכך קודם שלקחה ישראל מן הגוי בבטול בעלמא סגי ליה. והר"ן עצמו חולק עליו וס"ל שלא מהני ביטול.

שנינו במשנה (נ"ב). המבטל ע"ז מבטל משמשיה, ביטול משמשיה משמשין מותרין והיא אסורה. והרמ"א (סעי' י"ג) כתב שישראל שיש לו משמשי ע"ז של ע"ז השייך לגוי והגוי ביטל את הע"ז עצמה זה מהני להתיר גם את המשמש שביד ישראל. ויש לדון האם הוא אפי' באופן שישראל זכה במשמשים לדעת הב"ח.

כתיב (לב, ל) 'וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם'. בספר הלקח והלבוב מבאר שהטעם שאין לו שם הוא משום שהיצר הרע וכל המציאות של היצר הרע הוא רק דמיון ובאמת אין לו מה למכור, ומשל למה הדבר דומה למשחק עם ילד ומראה לו יד סגורה כאילו יש משהו ביד והילד רוצה לפתוח היד וליקח הדבר והאדם מרחיק עצמו מהילד והילד רודף אחריו להגיע ליד הסגורה וליקח הדבר הטמון והחשק של הילד מתגבר יותר ויותר עד שפותח האדם ידו ומראה לילד כי לא היה בתוכו שום דבר כן היצר הרע מראה לאדם יד סגורה כאילו יש לו מה למכור והאדם רודף אחריו ובסוף רואה שבאמת לא היה בו דבר. ובזה גם מובן מה שכאן התורה אסרה גיד הנשה אע"פ שהוא עץ בעלמא ואין בו בנותן טעם לחד מ"ד כי מכאן יש ללמוד שכל היצר הרע הוא כולו דמיון ואין בו הנאה אמיתית כלל. וזה הטעם שקראו ישראל שהם אותיות 'לי ראש' שהכח להתגבר נגד היצר הוא בזה שיש לאדם ראש וחושב חשבונות אמיתית.

איתא סדר עולם (פרק ב') רחל מתה בת ל"ו שנה, ולאה לא עברה על מ"ד שנה, נמצאו רחל ולאה נשאו בנות כ"ב כ"ב, שהיו תאומות.
יש שביארו

כתיב (לב, ז) 'וישבו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו כו' הצילני נא מיד אחי מיד עשו', הכתב סופר מפרש שיעקב לא התפלל כלל שיצילו מארבע מאות איש, כי מבואר במדרש שמה שיעקב פיחד מעשו הוא רק משום שהיה לעשו זכות של מצות כיבוד אב וממילא לא פיחד מאנשים שהיו עמו.

איתא במדרש (פ' וישב) 'לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז', לא שלותי מעשו, ולא שקטתי מלבן, ולא נחתי מדינה, ויבא רוגז בא עלי רגזו של יוסף. וכעין זה מצינו גם במדרש (פ' בשלח) 'לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז', לא שלותי מבבל, ולא שקטתי ממדי, ולא נחתי מיון, ויבא רוגז באדום.

האור גדליהו כתב שכאן משמע שגלות יון היא קשורה למעשה דינה כי ידוע שמעשה אבות סימן לבנים והד' גלויות שעברו אצל יעקב הם סימן לבניו. וכמו שגלות יון היה בעת שהיו ישראל שרוים בא"י כמו כן גם גזירת יון היתה בא"י ולא כשאר גלויות שיש להם קשר לחו"ל. וכן אופן הגזירה הם דומים שגזירת יון היתה לטמא את קדושת ישראל. ואחרי מעשה דינה מצינו שנצטוו יעקב לעשות מזבח וכעין זה היה גם הענין ביון שעשו חנוכת המזבח לאחר הנצחון. וכן אמר הסירו כל אלהי נכר וכן החשמאים טהרו את המקדש. ואיתא במדרש שע"י שאיחר יעקב נדרו ונתעצל בהקמת המצבה באה לו צרת דינה וכן סיבת צרת היונים היתה משום שהתרשלו בעבודת בית המקדש.